

פראנץ פאנון: עור שחור, מסכות לבנות אחרית-דבר

המהפכה החברתית... אינו יכולה לשאוב את שירתה מן העבר אלא רק מן העתיד. אין היא יכולה להתחיל בעצמה בטרם תתנער מכל אמונות-ההבל שלה ביחס לעבר. מהפכות קודמות נשענות על זכרונות מן ההיסטוריה העולמית כדי לסמם את עצמן כנגד התוכן שלהן עצמן. על-מנת למצוא את תכנן שלהן צריכות המהפכות של המאה התשע-עשרה להניח למתים לקבור את המתים. לפנים היה הביטוי יתר על התוכן; עכשיו התוכן יתר על הביטוי. קארל מארקס, השמונה-עשר בבירמר

יכול אני כבר לראות את פניהם של כל אלה שביקשו אותי להבהיר נקודה זו או אחרת, או לגנות דרך התנהגות זו או אחרת.

ברור הדבר-ולעולם לא איעף לחזור על כך-שחיפוש זה אחר הניפור על-ידי רופא שנולד בגוואדלופה אין להבינו אלא על-ידי הכרת מניעים השונים ביסודם ממניעיו של הפועל הכושי הבונה את מיתקני הנמל באפיג'אן. במקרה הראשון, הניפור הוא בעל אופי אינטלקטואלי כמעט. במידה שהוא רואה בתרבות האירופית אמצעי להשתחרר מן הגזע שלו, הוא נעשה מגופר. במקרה השני הרי ענין לנו בקרבן של משטר המבוסס על ניצול של גזע מסוים על-ידי משנהו, על הפזו שענף מסוים של האנושות זוכה לו מצד צורה של ציביליזציה המתימרת בעליונות.

אינני מרחיק לכת בתמימותי עד כדי להאמין שפניות אל התבונה או כבוד להכרת-הערך של האדם יכולים לשנות את המציאות. הכושי שעובד במטעת סוכר בלה-רז'ר יש לו רק פתרון אחד: להילחם. הוא יפתח במאבק הזה, והוא ימשיך בו, לא כתוצאה מניתוח מארקסיסטי או אידיאלי, אלא פשוט מפני שאינו יכול לצייר לעצמו את החיים אלא בצורה של קרב נגד הניצול, העוני והרעב.

לעולם לא יעלה על דעתי לבקש מן הכושים האלה שישנו את תפיסת ההיסטוריה שלהם. אולם אני משוכנע שאפילו בלי לדעת זאת הם שותפים להשקפותי, שהרי רגילים הם לדבר ולחשוב במונחי ההווה. הפועלים המעטים שזכיתי להכירם בפאריז מעולם לא קיבלו עליהם להציג את הבעיה של גילוי עבר כושי. הם ידעו שהם שחורים, אבל דבר זה, כך אמרו לי, אינו משנה מאומה לגבי שום דבר. ובזאת צדקו בהחלט.

בקשר לזה רוצה הייתי לומר משהו שמצאתי אצל הרבה מחברים אחרים: הניכור האינטלקטואלי הוא מעשה-ידיה של חברת המעמד הבינוני. חברת המעמד הבינוני היא כל חברה הקופאת בדפוסים קבועים-מראש, האוסרת על כל התפתחות, הישגים, קידמה וגילוי. בעיני, חברה של מעמד בינוני היא חברה סגורה שבה אין כל טעם

לחיים, שבה האוויר נאלח, שבה הרעיונות ובני-האדם מושחתים. ואני סבור שאדם המתיצב נגד המיתה הזאת הוא, במובן ידוע, מהפכן. גילוי קיומה של ציביליזציה כושית במאה החמש-עשרה אינו מטביע בי שום גושפנקה של אנושיות. אם טוב הדבר בעיניכם ואם לא, אין העבר יכול להדריך אותי בשום-פנים בשעה זו.

המצב שאותו בחנתי, הרי זה ברור כבר עכשיו, איננו מצב קלאסי. האובייקטיביות המדעית נמנעה ממני, שכן המנוכר והנברוטי היו אחי, אחותי, אבי. בלי הרף ניסיתי להראות לכושי שבמובן ידוע הוא הופך את עצמו לבלתי-נורמלי; להראות לאדם הלבן שהוא בעת-ובעונה-אחת גורם וקרובן של הונאה. יש זמנים שבהם האדם השחור כלוא בתוך גופו. והנה, "לגבי יצור שקנה לו את תודעת עצמו וגופו, שהגיע לדיאלקטיקה של נושא ומושא, הגוף שוב אינו סיבה למבנה התודעה, הוא הפך להיות מושא של התודעה".

הכושי, כל כמה שיהיה כן וישר, עבד הוא לעבר. ועם זאת הרי אני אדם, ומבחינה זו המלחמה הפלופונסית שלי היא לא פחות מהמצאת המצפון. בעמדו פנים-אל-פנים מול האדם הלבן צריך הכושי להמציא הכשר לעבר מסוים ולנקום נקמה מסוימת; כשהאדם הלבן בן-זמננו עומד פנים-אל-פנים מול הכושי, הוא חש בצורך לזכור את ימי אכילת-האדם. לפני שנים אחדות ביקשני סניף ליון של איחוד-הסטודנטים-מצרפת-שמעבר-לים להשיב על מאמר שהציג את המוזיקה של הג'ז בפועל-ממש כהתפרצות הקאניבאליות לתוך העולם המודרני. מתוך ידיעה ברורה של מה שאני עושה, דחיתי את ההנחות שעליה התבססה הבקשה, והצעתי למגן על טהרתה של אירופה שיתרפא מפירפור-עווית שאין בו מאומה מן התרבות. יש אנשים הרוצים למלא את העולם בנוכחותם. פילוסוף גרמני אחד תיאר תהליך זה כפאתולוגיה של החופש. בתנאים הנתונים, לא הייתי צריך לנקוט עמדה למען מוזיקה כושית נגד המוזיקה הלבנה, אלא בעצם לעזור לאחי להשתחרר מעמדה שלא היה בה מאומה מן הבריאות.

הבעיה הנדונה כאן היא בעיה של זמן. מנופרים יהיו אותם כושים ולבנים שיסרבו להיכלל במגדל-העבר המוגשם. במובנים אחרים יבוא הניפור, לגבי הרבה כושים אחרים, מתוך סירובם לקבל את ההווה כסוף-פסוק. אדם אני, ואת כל עברו של העולם עלי לזכור ולהשיב לי. לא רק למרידה בסנטו-דומינגו אני אחראי.

כל-אימת שחרם אדם לנצחון כבודה של הרוח, כל-אימת ששלל אדם נסיון לשעבר את חבריו, חשתי סולידאריות עם מעשהו.

בשום-פנים לא אפיק את מטרתי הבסיסית מעברם של העמים הצבעוניים. בשום-פנים לא אקדיש את עצמי להחייאתה של ציביליזציה כושית שבלא הצדקה ינה מוכרת. לא אעשה עצמי אדם של עבר כלשהו. איני רוצה להרים את העבר לנס על חשבון ההווה שלי והעתיד שלי.

מפני שבן הודו-סין גילה תרבות משלו הוא מורד. הרי זה "בתכלית הפשטות"

מפני שהחיים געשו קשים-מנשוא בשבילו לא במובן אחד בלבד. כשאנו זוכרים את הסיפורים בהם היו סמלים ותיקים מצבא-הקבע מתארים, ב-1938, את ארץ הפיאסט-רים והריקשות, הגערים והנשים שמחירם בזיל-הזול, או-או נטיב להבין באינו חמת-זעם אנשי הווייטמין יוצאים למערכה.

מכר אחד שהייתי אתו בצבא בימי מלחמת-העולם השניה חזר לא מזמן מהדוד-סין. הוא האיר את עיני על הרבה דברים. למשל, השלנה שבה צעירים ויטנאמים בני שש-עשרה או שבע-עשרה עומדים בפני כיתות-יורים. "פעם אחת", סיפר לי, "היינו צריכים לירות ממצב של כריעה: ידיהם של החיילים רעדו נוכח ה'קנאים' הצעירים הללו". בסיכום דבריו, הוסיף ואמר: "המלחמה שבה היינו, אתה ואני, היתה רק משחק לעומת מה שמתרחש שם".

כשמסתכלים בדברים האלה מאירופה הם מופלאים מהבין. יש מדברים על עמדה אסיאנית כביכול כלפי המוות. אבל אותם פילוסופים-בפרוטה אינם יכולים לשכנע שום איש. לפני זמן לא רב כל-כך היתה שלוחה אסיאנית זו סגולה המצויה אצל ה"ליסטים" של ורקור וה"טרוריסטים" של תנועת-המרי.

הווייטנאמים הנופלים באש של כיתות-היורים אינם מקווים שבזכות קרבנם ישוב איזה עבר ויפיע. למען ההווה והעתיד הם מחרפים את נפשם למות.

אם התעוררה אצלי אי-פעם השאלה של סולידאריות מעשית עם עבר מסוים הרי היה זה רק במידה שקיבלתי עלי התחייבות כלפי עצמי וכלפי חברי להילחם כל ימי ובכל כוחי כדי שלעולם לא יהיה עוד עם משועבד עלי-אדמות. לא העולם השחור הוא שקבע את דרך התנהגותי. עורי השחור אינו משמש אריזה לאיזה ערכים מיוחדים. ימים רבים עברו מאז גילו לנו שמי-הכוכב שנטלו את נשימתו של קאנט את סודות-הם האחרונים. והחוק המוסרי איננו בחזקת ודאי ממילא.

כאדם, הריני מקבל עלי לעמוד בפני אפשרות של כליה כדי שתוכלנה שתיים או שלש אמיתות לנסוך זינן על העולם לנצח...

האדם השחור רוצה לדמות לאדם הלבן. לאדם השחור יש רק ייעוד אחד. והוא לבן. מפבר הודה הכושי בעליונות שאין להתווכח עליה של האדם הלבן, וכל מאמציו מכוונים להגיע לקיום לבן.

כלום אין לי אפוא מטרה אחרת עלי-אדמות מאשר לנקום את נקמתו של הכושי מן המאה השבע-עשרה?

בעולם הזה, המנסה כבר להיעלם, האם חובה עלי להציג את בעיית האמת השחורה? ...

כאיש צבעוני אין לי זכות לבקש לדעת באיזה מובן הגזע שלי עליון על גזע אחר או פחות ממנו.

כאיש צבעוני אין לי זכות לקוות שתתגבש אצל האדם הלבן הרגשת-אשם כלפי העבר של גזעי.

כאיש צבעוני אין לי זכות לחפש דרכים לרמוס בהן את גאוותו של אדוני-לשעבר. כן גם אין לי זכות ולא חובה לתבוע שילומים בעד ביותם של אבות-אבותי.

אין שליחות כושית; אין גטל לבן. פתאום אני נמצא שרוי בעולם בו הדברים עושים רעה; עולם בו אני נקרא למערכה; עולם בו יש תמיד שאלה של כליה או נצחון. אני מוצא את עצמי—אני, אדם—בעולם בו המלים מתעטפות שתיקה; בעולם בו הזולת מקשיה עד בלי די. לא, אין לי זכות לצאת ולזעוק כי שונא אני את האדם הלבן. אין עלי חובה ללחוש כי אסיר-תודה אני לאדם הלבן. חיי לכודים בפלצור הקיום. חירותי מסיתה אותי נגד עצמי. לא, אין לי זכות להיות כושי.

אין עלי חובה להיות כזה או כזה... פתאום אני מוצא את עצמי בעולם ואני מכיר בכך שרק זכות אחת יש לי: הזכות לדרוש התנהגות אנושית מן הזולת. חובה אחת בלבד: החובה שלא לוותר על חירות על-ידי בחירותי. אין לי כל רצון להיות הקרבן לתרמית של עולם שחור. חיי אינם צריכים להיות קודש לעריכת המאזן של ערכים כושיים. אין עולם לבן, אין אתיקה לבנה, ממש כמו שאין תכונה לבנה. בכל מקום בעולם יש אנשים שמחפשים. אינני אסיר ההיסטוריה. לא בה עלי לחפש את משמעות ייעודי. בתמידות עלי להזכיר לעצמי שהזינוק האמיתי מתבטא בהכנסת ההמצאה לתוך ההווה.

בעולם שבו אני עובר הרי אני בורא את עצמי עד אין קץ. אני חלק מן היש ככל שאני חורג אל מעבר לו. ומתוך בעיה פרטית רואים אנו, בקווים כלליים, את בעיית העשייה. בהיותי שרוי בעולם הזה, במצב, "מפליג", כמו שהיה פסקאל אומר, האם אלך לאסוף כלי-נשק? האם אבקש מן הלבן בן-זמני שיתן את הדין על ספינות-העבדים של המאה הי"ז? האם בכל האמצעים האפשריים אנסה לגרום להם שישאו את האשמה בנפשותיהם? סבל מוסרי נוכח ממדיו הפפירים של העבר? אני כושי, וטונות של כבלים, סופות של מהלומות, נהרות של רוק שוטפים ויורדים על כתפי. אבל אין לי זכות להרשות לעצמי להיתקע בבוע. אין לי זכות להניח לשריד הקטן ביותר להישאר בהווייתי. אין לי זכות להניח לעצמי לשקוע בטיט של מה שקבע העבר. אינני עבד העבדות שניולה את אבות-אבותי. לגבי הרבה משכילים צבעוניים יש לתרבות האירופית סגולה של חיצינות. יתר על כן, ביחסי-אנוש הכושי עשוי לחוש עצמו זר לעולם המערבי. באי-רצונו לחיות בתפקיד של קרוב עני, של בן מאומץ, של ילד בלתי-חוקי, כלום יחתור קדחתנית לגלות ציביליזציה כושית?

בה יובנו דברינו בבירור. אני משוכנע שיהיה זה מעניין במידה שאין למעלה ממנה ם נוכל לבוא במגע עם הספרות או הארדיכלות הכושית מן המאה השלישית

לפני הספירה. מאושר הייתי מאד לדעת שהיתה חליפת-מכתבים פורחת בין איזה פילוסוף כושי לבין אפלטון. אבל בשום-פנים אינני רואה איך היתה עובדה זו משנה משהו בחייהם של ילדים בני שמונה העמלים בשדות קני-הסוכר של מרטיניק או גוואדלופה.

אין לנסות לסגור על האדם, כי ייעודו הוא להישלח לחפשי. כלל ההיסטוריה אינו קובע אפילו מעשה אחד ממעשי. אני מסדי שלי.

ועל-ידי שאחרוג מן ההיפותיזה ההיסטורית, התכליתית אפתח במחזור החירות שלי. אסונו של האיש הצבעוני טמון בעובדה שהוא היה משועבד.

אסונו ואי-אנושיותו של האדם הלבן טמונים בעובדה שאי-שם הרג את האדם. ועד היום הזה הם ממשיכים לארגן באופן ראציונלי את ההפקעה הזאת של האדם מאנושיותו. אבל אני כאיש צבעוני, במידה שמתאפשר לי להתקיים במוחלט, אין לי זכות להסתגר בתוך עולם של שילומים-למפרע.

אני, האיש הצבעוני, רק זה רצוני:

שלעולם לא יהיה הכלי אדון לאדם. שיחדל שיעבוד האדם על-ידי האדם לעולם-ועד. כלומר, שיעבוד האדם בידי זולתו. שיתאפשר לי לגלות את האדם ולאהוב אותו, בכל אשר יהיה.

הכושי אינו בנמצא. לא יותר מן האדם הלבן.

שניהם חייבים להפוך עורף לקולות הלא-אנושיים שהיו קולות אבותיהם של שניהם כדי לאפשר שיג-ושיח אמיתי. בטרם תוכל החירות לסגל לה קול חיובי, היא מחייבת מאמץ ליציאה מן הניכור. בראשית חייו אדם תמיד מתקרש, טובע במקריות. הטרראגדיה של האדם היא שהיה פעם ילד.

מתוך המאמץ להשיב את האני ולבחון את האני, מתוך המיתח המתמיד של חירותם, יוכלו בני-האדם ליצור את תנאי-הקיום האידיאליים לעולם אנושי.

עליונות ? נחיתות ?

מדוע לא הנסיון הפשוט בהחלט לגעת בזולת, לחוש את הזולת, להסביר את הזולת לעצמי ?

וכי לא ניתנה לי חירותי אפוא כדי לבנות את עולם האתה ?

בסיומו של עיון זה, רוצה אני שיכיר העולם, יחד אתי, בדלת הפתוחה של כל תודעה.

תפילתי האחרונה:

הוי גופי, עשני תמיד אדם שואל ותוהה !